

Skolelærer og kromand Johannes Jonassen af Hoed

Af Erik Stig Jørgensen (†)

I 1824 ansattes den 23-årige seminarist Johannes Jonassen, nylig dimitteret fra seminariet i Lyngby, som skolelærer og kirkesanger i Glatved. Embedet var, målt ved antallet af børn, et af de større i herredet; men det var et af de dårligst aflagte. Efter skoleplanen skulle læreren have seks tdr. rug og ti tdr. byg in natura, og det var, hvad anordningen om skolevæsenet på landet af 1814 foreskrev. Men pengelønnen var mindre end halvdelen af den, som var forudsat i anordningen. Efter bestemmelserne tilkom der derudover læreren fri bolig, seks tdr. land at dyrke og ret til offer i kirken. Unge Jonassen fik ingen af delene, for der var ingen lærerbolig til skolen i Glatved, der var kun udlagt tre tdr. land til skolejord – og offeret i Hoed Kirke ville først tilfalde embedet, når degnen i Alsø gik af eller døde.

Der var i samtiden mange, som mente, at en lærer dårligt kunne ernære sig selv og en familie for den løn, som var fastsat som normen i anordningen fra 1814. I Nørrejylland var der mange lærere – på Djursland de fleste, som måtte nøjes med mindre end normen. Men der var næppe mange, som blev budt så ringe økonomiske vilkår som Johannes Jonassen. Når det overhovedet gik, skyldes det nok væsentligst, at Jonassen ikke var gift – og det skulle vise sig at blive hans held.

Da der ingen lærerbolig var i Glatved, bosatte han sig i Hoed. Herved fik han godt nok en halv fjerdingvej (en km) at gå til skole. Til gengæld boede han nær ved kirken, hvor han daglig skulle ringe solen op og ned og bistå ved alle kirkelige handlinger.

I øvrigt gik han i gang med at skændes med skolekommissionen om sine lønvilkår; han forlangte, at man skulle købe de manglende tre tdr. land til ham – men det var først i 1837, at han fik det krav igennem.

I 1830 døde sognefoged, selvejergårdmand og værtshusholder Christen Møller i Hoed, og den 14. oktober 1831 ægtede skolelærer Jonassen hans enke, hvorved han blev ejer af hendes gård beliggende ved landevejen mellem Grenå og Ebeltoft. Privilegiet til at holde kro var imidlertid personligt, så Jonassen hyrede en examinatus juris i Ebeltoft, der allerede den 27. oktober opsatte en ansøgning til kongen om, at bevilling til krohold måtte forundes nybagt »Selveiergaardmand Johs. Jonassen«. I ansøgningen fremhæves det, at siden Christen Møller fik bevilling i 1828, var »Gaardens Bygninger... med ikke liden Bekostning successive forbedrede og indrettede paa hensigtsmæssigste Maade til Reisendes Herbergering...«. Dette motiv anslås også i en påtegnet erklæring af herredsfogden, der fandt det »ønskeligt, at der

paa den 4 Mile lange Landevei mellem Grenaa og Ebeltoft fremdeles som hidtil er Kroholdsted i Hoed«, og som derfor anbefalede ansøgningen. Det samme gjorde Randers Amt.

Den 5. januar 1832 underskrev Rentekammerkollegiets medlemmer Johannes Jonassens bevilling til værtshushold på ganske samme betingelser, som dem hvorpå hans formand havde haft den: at han kun måtte beværte rejsende og ikke den lokale befolkning, at han måtte brygge øl til udskænkning i kroen, men ikke lave brændevin, som han skulle købe i købstæderne.

Unge Jonassen havde med et rask sæt fået sig anbragt på den grønne gren – og der ses ingen vidnesbyrd om, at nogen på det tidspunkt gjorde sig tanker ved, at skolelæreren i Glatved blev kromand i Hoed.

I 1833 gik han et skridt videre. Han ansøgte nu om bevilling til brændevinsbrænderi, idet han anførte, at der faktisk ikke færdedes ret mange rejsende på landevejen mellem Grenå og Ebeltoft. Privilegiet til krohold havde derfor hidtil ikke kunnet lønne »min og Families dermed forbundne Uleilighed«. Men kunne han af det korn, han selv avlede, fremstille brændevin til kroens forbrug, ville han kunne leve af privilegiet, skrev han.

I sine bestræbelser på at fremme denne nye sag gjorde Jonassen til en begyndelse, hvad der forekommer at være intet mindre end et kup: han fik sin sognepræst til at anbefale ansøgningen. I sin påtænkte erklæring betegner pastor Biltzing det som »saare ønskeligt, at denne vindskibelige og retskafne Mand ved denne hans Ansøgnings allernaadigste Bønhørelse maatte, i disse næringsløse Tider, see sig med Familie tilsikkert et anstændigt og sorgfrit Udkomme«. Med udtrykkelig henvisning til pastor Biltzings ord »vovede« herredsfogeden derefter »at indstille, om det Ansøgte allernaadigst kunne bevilges«. Men til uheld for Jonassen havde amtmanden blik for det problem, som pastoren ikke kunne få øje på. Han udtalte kort, at »paa Grund af den bestaaende Lovgivning i Forening med den Omstændighed, at Supplicanten tillige er Skolelærer, kan jeg ikke anbefale det Ansøgte«.

Projektet faldt – og den første lille sky havde vist sig på den himmel, der hvælvede sig over Johannes Jonassens vindskibelige tilværelse som kirkesanger, skolelærer, gårdejer og kromand. Der gik dog endnu seks år, inden uvejret for alvor trak op.

Den 6. december 1839 skrev direktionen for Djurs Sønder med flere herreders skolevæsen, som bestod af provst Høvring i Kolind og amtmand Lorentz i Randers, til skolekommissionen for Glatved skoledistrikt, hvis formand var pastor Biltzing i Alsø, at

»da Glatved Skoles Locale befindes i en ussel Forfatning, manglende Vaaning for Læreren og Leilighed til hans Creaturer m.m., og da denne Mangel forarsager, at Læreren boer i Hoed og det endog i en Kroe og, da endelig den Combination af Kromand og Lærer i én Person er højst unaturlig og umueligt kan blive permanerende, saa paalægges det hermed Commissionen for Glatved Distrikts Skolevæsen uopholdelig og senest inden Slutningen af August Maaned 1840 at opføre fornøden og lovmedholdelig Bopæl for skolelæreren...«

Kommissionen skred uden påfaldende hastværk til at udføre det pågældende hverv. Først i sommeren 1841 stod den nye lærerbolig færdig, og kommissionen tilskrev skolelærer Jonassen i Hoed og anmodede ham om at flytte ind i den.

Jonassens situation var indlysende kritisk, men den var også juridisk ganske indviklet. Efter skoleanordningen havde kommissionen siden 1824 været forpligtet til at stille fri bolig til rådighed for ham – og i 15 år havde den ikke taget skridt til det. Nu hævdede kommissionen, at han var forpligtet til at flytte ind i den nyetablerede bolig – og amtsskoleledelsen, som havde rejst sagen, lagde ikke skjul på, at det egentlige motiv var at hindre Jonassen i at udnytte sit privilegium til at drive krohold i Hoed. Privilegiet var knyttet til hans gård, men det forudsatte klart, at han boede på den. De verdslige myndigheder kunne lige så lidt tolerere, at kromanden i Hoed boede i lærerboligen i Glatved, som de gejstlige myndigheder kunne tolerere, at skolelæreren i Glatved var kroholder i Hoed.

Som svar på skolekommissionens anmodning forfattede Jonassen en ansøgning, hvori han afslutningsvis bad om i det mindste at blive indrømmet en rimelig tid til at afhænde eller bortforpagte sin gård på tålelige vilkår. Men forinden havde han med den klarhed, som kommer af avet raseri, i ansøgningen fået sagt sin mening om myndighedernes adfærd:

»Jeg var Skolelærer i omtrent 7 3/4 Aar før end jeg søgte Bevilling til mit Krohold, og da Collegiet ifølge de Anbefalinger, hvormed min Ansøgning var forsynet, ikke tog i Betænkning at meddele mig den ansøgte Bevilling, troede jeg ikke engang at have handlet urigtigt, langt mindre at have gjort Noget, der kunde have mit Embedes Tab til Følge, hvilket nu Adskillige fortælle, vil blive Tilfældet.« Han forklarede, at han måtte overlade driften af kroen til andre, idet

»...den halve Tid af Aaret er jeg i Skolen fra Morgen til Aften paa en Time nær, om Middagen, og den Tid jeg det andet halve Aar har Frihed fra Skolen, har jeg Brug nok for til at eftersee mit Avl, Kreaturer, Have o. a ...« Derfor kunne han ikke indse,

»hvorfor det som i over 10 Aar har været virkeligt, efter den Tids Forløb bliver umuligt, saameget mindre som jeg tør troe, at ikke een af Sognebeboerne fra min 18 aarige Embedstid vil træde frem og med Grund klage enten over min Embedsførelse eller mit private Forhold«.

Johannes Jonassens fremstilling af sit forhold til driften af kroen kan være sand; den kan også være det modsatte. Men den er i begge tilfælde interessant, fordi han her søger at overbevise myndighederne om, at han ikke er skolelærer og kromand, men skolelærer og bonde. For det var ifølge den herskende ideologi ikke blot acceptabelt, det var rosværdigt. Siden grundlæggelsen af seminariet i Vesterborg på Lolland i 1801 havde det været officiel politik, at landsbyskolelæreren ikke skulle opfatte sig som tilhørende en særlig stand, men som »en bonde blandt bønder«.

I reskriptet af 30. april 1813, som fastlagde rammerne for det seminarium i Lyngby, hvorfra Jonassen ti år senere blev dimitteret, er det – som i Vesterborg – bestemt, at der skulle optages »Subjekter af Bondestanden«, at eleverne på egen bekostning skulle klæde sig i »deres sædvanlige Bondedragt«, at de skulle indlogeres hos folk i landsbyen, at de »for ikke at afvænnens fra Bondearbejde« skulle have ferie fra seminariet i høghøstens og kornhøstens tid og endelig, at de, hvis de ikke straks efter dimissionen fik embede, skulle søge beskæftigelse ved omgangsskoler om vinteren og ved »Bondearbejde« om sommeren. Blev de huslærere, måtte de vogte sig for, »at de ikke fravænnens deres tarvelige Bondelevemaade«.

Alt dette må vi antage, at Johannes Jonassen er blevet bekendt med, om ikke i bogstaven så i det mindste i ånden, medens han var elev på Lyngby Seminarium. I sin ansøgning til skolekommissionen i Glatved skoledistrikt søgte han at påvise, at han efterlevede de adfærdsregler, som han var blevet indprentet. Men han argumenterede på skrømt – og det endda i mere end én forstand.

Den ideologi, der lå til grund for den kgl. resolution om Lyngby Seminarium, var reaktionær, for så vidt som den udtrykte en bestræbelse på at tilbageføre standsstrukturen i det danske samfund til et hierarkisk system, som regeringen mente var undergravet af en for vidtdreven oplysningsbevægelse. Bestræbelsen afslører sig på det rent sproglige plan ved udtrykket »deres tarvelige Bondelevemaade«, der jo betyder, at al sand bondelevemaade er tarvelig.

Det var Johannes Jonassen ikke enig i. Han var af skolekommissionen blevet tilbudt en nyopført lærerbolig på otte fag – og svarede i sin ansøgning om at blive boende i Hoed, at der ikke ville være plads til en fjerdedel af hans møbler. For ved sit heldige giftermål havde han spillet den herskende ideologi et puds – han var i bogstaveligste forstand blevet en bonde blandt bønder – men han var blevet en ny tids bonde, selvejer med en stor bedrift, og så var han dertil, med myndighedernes vel-signelse, blevet kromand.

I sin ansøgning anførte Jonassen, at han ikke var den eneste lærer, der ikke boede i skolen. Det havde han ret i, for der var andre steder, hvor skolekommissionen ikke havde sørget for bolig til læreren. På Djursland var der omkring 1840 tre unge, ugifte lærere, der var »indsiddere« hos gårdmænd eller husmænd. Men det var kun Jonassen, der havde »vindskibelighed« til at vende situationen til sin fordel.

Jonassen var ubestrideligt aparte, og der kunne, set fra myndighedernes side, være flere gode grunde til, at han burde kanøfles.

Ganske let var det nu ikke, for Jonassens argumenter for, at han var i sin gode ret til at forene sine mange erhverv, byggede jo ikke på sand. Der var heller ingen i distriktet, som havde klaget – for så kan vi vel gå ud fra, at det var blevet brugt imod ham – og skolekommissionens formand støttede ham fortsat.

Pastor Bilzing i Ålsø sendte Jonassens ansøgning videre til skoledirektionen, idet han udtalte,

»at i de 18 Aar han har været Lærer ved Glatved Skole, har han ikke alene lagt for Dagen en fortrinlig Duelighed, men tillige en exemplarisk Flid og Nidkierhed i sine Pligters Opfyldelse. Ved alle mine Besøg i Glatved Skole har jeg

til enhver Tid fundet ham paa sin Post, og jeg har ikke mindste Grund til at formode, at han distraheres fra sine Embedsforretninger, ved det ham meddelte Privilegium til Krohold, hvis Forretninger bestrides af hans Kone«.

Det, som pastor Bilzing fik sagt her, er jo, at skoledirektionen efter hans opfattelse aldeles unødigt havde tvunget skolekommissionen for Glatved distrikt til at sætte sig i udgift til opførelse af en lærerbolig.

Det er ikke uforståeligt, at skoledirektionen begyndte at føle behov for at søge højere magters støtte. Den forelagde sagen for Kancelliet, til hvem den skrev, at

»Directionen ikke drister sig til at bifalde og heller ikke finder Anledning til at anbefale det Ansøgte, idet det vel er tænkeligt, men ikke rimeligt, ei heller tilstrækkelig beviist: at en dygtig og virksom Kroemand tillige kan vedblive at være en duelig og for Skolen nidkjær Lærer«. Det virker lidt forpint, men direktionens prestige stod jo også på spil hver eneste dag, skolelærerboligen i Glatved stod tom.

Derfor var det den magtpåliggende at fremkalde en resolution i Kancelliet, som hindrede enhver forhaling fra Jonassens side. Dens indstilling gik ud på, at han fik frist til at afhænde eller bortforpagte sin ejendom indtil 1. maj 1842, men således at han straks skulle erklære, hvorvidt han inden fristens udløb ville flytte ind i lærerboligen eller »fratræde sit Embede og aflevere sit Kaldsbrev«.

Den nervøsitet, som skoledirektionen lagde for dagen i sin skrivelse, var for så vidt unødigt, som kancelliet viste en klar forståelse for, at man havde at gøre med en sag, der var blevet tvetydig ved flere myndigheders tidligere resolutioner og erklæringer, og hvori fasthed følgelig var absolut fornøden. Efter at have hørt biskoppen over Århus stift, der også fandt foreningen af en kromands og en skolelærers bestillinger »mindre passende«, resolverede kancelliet, »at bemeldte Jonassen har at vælge imellem enten at tage Bopæl i Glatved Skole eller at fratræde Skolelærerembedet, dog at der med denne Forandring tilstaaes ham Henstand til næstkommende 1. Mai«.

Til trods for den meget determinerede tone i Kancelliets svar, ville Jonassen ikke give køb. Han skrev en ny ansøgning, denne gang til Kancelliet, hvori han bl.a. anførte, at

»da det meste af den Tid, jeg har kunnet virke noget, er anvendt først til at blive dannet til Skolelærer og siden i Skolens Tjeneste, vil jeg saare nødig fratræde mit Embede, da dette rimeligviis vil foraarsage, at jeg vanskeligere erholder et Andet, naar jeg engang ved min Ejendoms Afhændelse maatte søge eet«.

Han beder derfor om tilladelse til for egen regning at lade lærerembedet i Glatved bestride ved en vikar.

Det var naturligvis alt forgæves – ligesom det ikke hjalp, at pastor Bilzing igen mandeligt søgte at give en hånd. Skoledirektionen havde nu udspekuleret, at en

eventuel vikar i Glatved Skole nok ville komme i kost på kroen i Hoed, »følgelig vil Hensigten, attraaet Ophævelse af al Forbindelse mellem Kroe og Skole ikke gandske opnaaes«. For en nutidig betragtning kunne der nok have været anført mere tungtvejende grunde mod det arrangement, som Jonassen foreslog, men i 1840'erne og endnu længe derefter var det en erkendt ret, at embedsmænd, som af den ene eller anden grund ikke kunne varetage deres embede, tog sig en vikar. Just ved at søge tilflugt i et så skruet argument anerkendte skoledirektionen denne retstilstand. Men formentlig kunne den have anført næsten hvad som helst. Pointen var jo, at den en gang havde fået Kancelliet til at vise fasthed mod bemeldte Jonassen og dermed sætte sin prestige på spil i en meget speget sag. Det har nok sjældent været lettere end her for Kancelliet at nå til det resultat, at sagen skulle bero ved det en gang resolve-rede.

Jonassen var nu for alvor sat til vægs og var henvist til forhalingens middel. Men skoledirektionen var over ham som en høg. 6. juni 1842 indberettede skolepatronen, kaptajn Dinesen på Katholm, til provst Høvring »ifølge Deres Høiærværdigheds Forlangende«, at lærerboligen i Glatved stadig stod tom, men at Jonassen havde meddelt ham, at han »for det Første«, dvs. indtil videre foretrak at flytte ind i den. Da han imidlertid endnu ikke havde taget skridt til det, mente Dinesen at måtte forespørge direktionen, hvor lang frist der endnu kunne indrømmes ham.

Det var naturligvis helt risikofrit for skoledirektionen at lade Kancelliet besvare Dinesens spørgsmål. 18. august 1842 faldt øksen, idet Kancelliet tjenstligt meddelte, »at Skolelærerembedet i Glatved er at ansee som vacant og kan besættes anordningsmæssigt«.

Note

Der henvises generelt til *Rentekammeret*. Danske Afd. Kammerkancelliet (RA) Ekspeditionsprotokol
brevnr. 2/1832
og *Danske Kancelli*. 1. Departement (RA)
Brevsag 219-20/1842
Brevsag 1871/1842
Brevsag 3668/1842

*Erik Stig Jørgensen (1936-2000), historiker, arkivar,
organisationsmand m.m. Se Uddannelseshistorie 2001.*